

DESPRE UN ALEPH ESTETIC

În economia literaturii române a veacului trecut, Cercul literar de la Sibiu joacă un rol fundamental din trei puncte de vedere: prin ceea ce a fost, prin ceea ce ar fi putut să fie și prin ceea ce se arată a fi fiecare dintre membrii săi la ceasul judecății sintetice. Altfel zis, Cercul sibian semnifică mai întâi prin ce a fost și ce a devenit ca întreg indiviz, apoi prin ceea ce au fost și ce au devenit individual cei subscriși lui. Aceasta, pentru că timpul existenței individuale și, cu precădere, timpul celei comune, istorice, au jucat față de Cercul literar malignul rol al soldatului față de cercul lui Arhimede. Una sunt strălucitorii tineri ardeleni, refugiați în vreme de război la Sibiu, ce făceau literatură în acel *dürftiger Zeit* cu entuziasmul cu care cei asediați în Constantinopol discutau despre sexul îngerilor, tineri dintre care unul, ajuns, peste mai bine de o jumătate de veac, la vârsta senectuții, privește înapoi nu cu mânie, dar cu uimire pentru propria febricitare culturală din acele vremuri, întrebându-se: "cum a fost cu puțință ca, în timp ce larma și furia războiului se apropia, ne învăluia, bântuia din plin în jurul nostru, în timpul acela de lacrimi și sânge, să ne simțim atât de prezervați în insula noastră sibiană, și să lucrăm – tineri și vârstnici deopotrivă – cu o febrilitate atât de fecundă?" (*Transilvania*, nr. 2/2004). Una sunt, deci, acei tineri; cu totul alta sunt oamenii în toată firea maculați, trecuți prin pușcării și neîncetat prigonți, Cerc fără centru și fără margini și cu toate acestea nu mai puțin continuu, făcut coerent de voința de literatură, *Wille zur Literatur*, a impenitenților săi membri. Cercul literar de la Sibiu e

mai degrabă o mirabilă sumă de cercuri concentrice, parțiale, stricate grabnic și totuși nespornic de mâna rea și încăpățânată a istoriei pervertite. Cu o metaforă matematică, am putea spune că locul geometric al Cercului literar de la Sibiu este unul variabil în funcție de momentul istoric la care ne raportăm, punctele care îi compun suprafața schimbându-și coordonatele și semnificația în raport cu el în funcție de abscisa temporală. De aceea, orice abordare monografică a Cercului este fatalmente, în pofida intenției totalizatoare, restrictivă, punctul de fugă în jurul căruia se construiește tabloul generând, în instabilitatea lui, privitorului tot felul de efecte de tip *trompe l'oeil*. Metamorfozele Cercului răspund metamorfozelor istoriei.

E cu atât mai greu să scrii despre cel care, pentru o bună bucată de vreme, a fost centrul necontestat al Cercului literar de la Sibiu, coagulându-l pe cât era posibil. Prin efemerul existenței sale, ca și prin exemplaritatea tragică a modului în care destinul său a fost urât de istorie, Radu Stanca e imaginea heraldică făcută sensibilă a lui Euphorion, mult visatul de către cerchiști. A încerca să închege un cerc coerent în jurul unui Euphorion captiv, prin vocație destinală și prin accident istoric, în indecidabil – iată utopia Cercului sibian. A încerca să scrii o monografie despre un asemenea modern Euphorion – aceasta este utopia cărții lui Dragoș Varga-Santai. Înțelegându-i natura, tânărul critic sibian caută fundamentul solid pe care să poată construi un studiu de natură doctorală, așa cum a fost la origine cartea de față, și îl găsește, paradoxal, pe tărâmul imponderabilei estetici, după cum se vede încă din titlu – *Radu Stanca. Sentimentul estetic al ființei*. Paradoxal, pentru că, așa cum știm din *Cursul de poezie* al lui G. Călinescu, "în Estetică obiectul însuși este incert și metoda ar avea rostul să ne ajute să-l descoperim... Dacă norma nu se poate descoperi suntem în neputință de a determina obiectul însuși al Esteticei, cu alte cuvinte rămânem cu știința ruinată înainte de a fi ridicat-o. Într-

un chip sau altul, Estetica este o știință care nu există" (*Principii de estetică*, EPL, București, 1968, pp. 12-13). A căuta punctul arhimedic de reazem într-o disciplină fără fundament propriu – iată paradoxul pe care subtilitatea cercetătorului îl anulează à la Columb, transferând ceea ce era al științei înspre ceea ce ține de cele ale vieții. Căci esteticul nu e, în cercetarea sa, atât categorie a științei, cât una a existenței; perspectivă legitimă, cu atât mai mult cu cât Radu Stanca o implica, în cunoscutul și puțin cititul studiu intitulat *Problema cititului. Contribuții la estetica fenomenului literar*, scriind că "înțelegerea estetică [este] ceva mai mult decât pricepere cu rațiunea a unui text..., se caracterizează în special printr-o rezonanță profundă, amplă și colorată, în întreaga personalitate a celui ce înțelege. Această rezonanță este însă și integrală, adică cuprinde toate domeniile spiritului simultan" (Radu Stanca, *op. cit.*, Apostrof, Cluj, 2000, p. 55). Așadar, lectura nu va căuta, cu migala deseori sterilă a esteticianului, numai să izoleze și să judece reușitele sau nereușitele literaturii stanciene; punctul central de interes va fi acela în jurul căruia coagulează o "întregă personalitate", acel *aleph* de unde, reunite, "toate domeniile spiritului" organizează lumea într-un spectacol perpetuu. Sau, cu cuvintele lui Dragoș Varga-Santai: "[Radu Stanca] este, asemenea lui Midas, hărăzit a transforma totul în artă, prin simpla atingere, de la propria-i viață, cu tot ceea ce implică ea, iubire, prietenie, trecere ireversibilă, până la propria-i moarte. Acestea nu devin doar teme, 'subiecte' ale operei sale, ci 'obiectele' asupra cărora Radu Stanca, în calitatea sa de om estetic, își exercită ciudatul dar". Tocmai această calitate de *homo aestheticus* este materie de studiu; o bună parte dintre capitolele cărții examinează, nu neapărat în ordinea următoare, ce înseamnă pentru Radu Stanca existența de *homo aestheticus*, cum anume devin artă variile domenii ale existenței văzute din acel *aleph* estetic (a se vedea excelentele subcapitole *Ars vivendi*, *Ars moriendi*, *Ars doloris*, *Ars amandi*), în ce fel

interacționează omul estetic cu cetatea (*Poetul și Cetatea*, cu subcapitolele *Intra-muros*, *Orașul-poveste*, *Burgul blestemat*), în ce fel acesta își construiește, cu formula lui Baudelaire, *Reprezentanții alegorici* în operă ș.a.m.d. Pas cu pas, cu o inteligență speculativă având și rara calitate a răbdării analitice, se organizează, din elemente aparent dispartate, *puzzle*-ul coerent al unei existențe care își găsește punctul de focalizare etică în estetic. "Trebuie să scriu, să scriu, să scriu. Aceasta este mântuirea" – cuvintele din finalul unei scrisori adresată de Radu Stanca lui I. Negoitescu în 27 septembrie 1950 pun în conjuncție literatura și mântuirea, dau celei dintâi un rol soteriologic, în înțelesul că esteticul literar e justificator (chiar în înțelesul tare, etimologic, al cuvântului) în raport cu existența celui care produce textul. Estetica e totuna cu etica, tot așa cum senzația estetică transmută, trecută prin athanorul realului, într-un sentiment estetic al ființei.

Procedând astfel, Dragoș Varga-Santai găsește tonul just al discuției despre personalitatea lui Radu Stanca. Ca întotdeauna în cazul celor dispăruți prematur, există o tentație aproape inconturnabilă de a hamletiza precum prințul danez la vederea tărtăcuței lui Yorrick și de a elabora hagiografii în care amănuntele biografice cele mai obscure sunt suprainterpretate într-un sens prevestitor funebru. Reducția metodologică, în buna tradiție a fenomenologiei, la care supune universitarul sibian analiza vieții lui Radu Stanca, a vieții sale ca operă estetică, mai precis, are drept benign efect faptul că nimic nu capătă dreptul de a figura în această biografie a frumosului trăit decât în măsura în care rezistă din punct de vedere estetic. Cititorul care caută în paginile studiului lui Varga-Santai un romanț, în linia unor Maurois ori Zweig, al unei vieți altfel, în ciuda brevității ei, nu tocmai spectaculoase, va fi dezamăgit. Deși se dovedește că a citit tot ce era de trebuință și că poate produce în această privință *en expertise* referințe altfel rar, dacă

vreodată, uzitate, tendința cercetătorului nu e de a lărgi arhiva de fapte stanciene sau vizându-l pe Radu Stanca, ci taman dimpotrivă, de a o sărăci, de a o limita numai la acelea care sunt și fapte estetice, efecte concrete ale aceluși inefabil sentiment estetic al ființei. Viața poetului sibian contează, de aceea, numai ca viață sublimată estetic; la fel, viața membrilor Cercului; aidoma, mediul lor predilect de manifestare, în speță Sibiu, are însemnătate numai când devine dintr-un oraș real un oraș-poveste. Bricoleur exigent, fără să devină cătuși de puțin năzuros, al declarațiilor de atașament ale cerchiștilor față de burgul de pe Cibin, Dragoș Varga-Santai știe, impunând condiția estetismului necesar, să evite tonul neopășunist de exaltare sibiotă care inflamează discursul destulor culturici de ieri și de azi din orașul de baștină al poetului. Polemizând elegant, își încheie capitolul numit *Poetul și Cetatea* astfel: "Supralicitarea [creației lui Radu Stanca] în contextul restrâns al urbei a dăunat acestei receptări... 'Aurul nostru nu e aurul tuturor!' spuneau alchimiștii. Ceea ce sibienii n-au știut să înțeleagă este că la fel stau lucrurile și cu Sibiu și cu Sibiu lui Radu Stanca; câtă vreme își păstrează condiția de oraș-simbol, străin de semnificațiile strict toponimice, cumulând în el toate conotațiile utopic-euphorioniste, unicitatea nu-i este alterată; atins însă de zgura istoriei și a unui localism restrictiv, el redevine 'monstrul de piatră', mut la orice întrebări, un oraș între multe altele". La fel de exigent este Varga-Santai și cu literatura lui Radu Stanca, despre care nu ezită a spune (de cele mai multe ori *en passant*, însă nu mai puțin decis), atunci când e cazul, că e deficientă. Despre poemul *Plângere*, de pildă, afirmă: "Dincolo de calitatea versurilor, care lasă de dorit" etc. Sau, în același loc: "La o privire cât de sumară, se impune constatarea că astfel de poeme (și ele nu sunt puține) sunt net inferioare baladelor stanciene; în momentul în care cavalerul său își leapădă viziera de pe față, poetul cade într-un sentimentalism care îndreptățește

calificativul pe care Nicolae Manolescu i-l dădea, de 'elegiac minor'. De asemenea, nu ezită să citeze, reprobativ cu măsură și înțelegere, puținele pagini din monografia lui Radu Stanca despre Ștefan Braborescu în care cel dintâi plătește tributul (necesar?) socialismului triumfător.

Așadar, cartea lui Dragoș Varga-Santai, admirabilă "încercare de pseudo-monografie a sentimentului estetic al ființei", cum excesiv de modest se prezintă (de ce "pseudo-monografie", când e vorba de o monografie *comme il faut*, nu silitor biografistă, e drept, dar oricum monografie în toată puterea cuvântului?), cartea sa, deci, salvează, prin inflexibila exigență estetică la ale cărei rigori supune viața și opera lui Radu Stanca, nucleele dure ale acestora, acelea cu care se poate construi "monumentul de aramă". Oricât de mefient, cititorul nu are cum să se mai îndoiască, la finalul lecturii, că, într-adevăr, sentimentul estetic al ființei este cel care dă coerență ființei (biografice, ca și de hârtie) lui Radu Stanca. Acest sentiment stă în centrul ființei lui *Euphorion sibiniensis*, și se prea poate ca și centrul Cercului de la Sibiu, în ipoteza că un cerc atât de atipic poate să aibă un centru, să fie tot acesta, și dincolo de toate metamorfozele sale, istorice, geografice sau de orice altă natură, să se afle *alephul* estetic a ceea ce Dragoș Varga-Santai a numit și definit, parafrazându-l acoperit pe Constantin Noica, "sentimentul estetic al ființei". Dar aceasta e altă poveste despre o altă utopie.

Radu VANCU